

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

THE DEFINITION AND SYSTEM OF PRINCIPLES OF INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTIONS IN CRIMINAL PROCEEDING

Сенченко Н.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Стаття присвячена висвітленню однієї із актуальних теоретико-методологічних проблем кримінального процесуального права щодо питання системи принципів слідчих (розшукових) дій, оскільки вони є нічим іншим, як рухливою, динамічною кримінально-процесуальною системою.

Діяльність слідчого, дізнавача, прокурора спрямована на пізнання і вчиненого кримінального правопорушення за допомогою процедури доказування юридично значущих обставин у кримінальному провадженні. На стадії досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій – це основні способи збирання доказів, оскільки протоколи слідчих (розшукових) дій є найбільш розповсюдженими джерелами доказів у кримінальному провадженні.

При розслідуванні кримінальних правопорушень основним завданням слідчого, дізнавача, прокурора є необхідність ефективно виконувати в своїй діяльності сформульовану в криміналістиці вичерпну систему принципів слідчих (розшукових) дій, оскільки шляхом їх аналізу і послідовної реалізації передбачається можливим: по-перше, відповідно швидко розкрити зміст слідчої (розшукової) дії і забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень; по-друге, намітити і застосувати інтегративну методологію слідчої (розшукової) дії, що спрямована на її оптимізацію.

Оптимізація слідчих (розшукових) дій в кінцевому рахунку сприяє наданню максимальної ефективності діяльності слідчого, дізнавача, прокурора по всім наміченим напрямкам розслідування.

В статті також висвітлена система принципів слідчих (розшукових) дій, що представляє собою складну ієрархічну систему правил їх виконання та визначені основні вимоги (критерії оптимізації).

Для повного ретельного дослідження окреслено класифікацію слідчих (розшукових) дій за наступними підставами: а) по нормативній ознаці; б) за видом нормативного регулювання.

Також визначено, що за змістом кримінальні процесуальні принципи слідчих (розшукових) дій, що закріплені в КПК України і які виведені із його змісту шляхом тлумачення норм кримінального процесуального закону, поділяються на ряд відправних положень діяльності: забезпечення при виконанні слідчих (розшукових) дій гармонічного поєднання публічних та приватних інтересів; законність слідчих (розшукових) дій; своєчасність (невідкладність) слідчих (розшукових) дій; взаємодія слідчого із оперативними підрозділами, спеціалістами, експертами; провадження слідчих (розшукових) дій в основному після внесення відомостей до ЄРДР; застосування технічних засобів та способів виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення і речових доказів; протоколювання слідчих (розшукових) дій; недопустимість розголошення даних, отриманих в ході досудового розслідування, за виключенням випадків, передбачених законом.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, досудове розслідування, докази, доказування, допустимість, принципи, слідчі (розшукові) дії.

The article is devoted to the coverage of one of the actual theoretical and methodological problems of criminal procedural law on the issue of system of principles of investigative (detective) actions, for the reason that they are nothing more than a flexible, dynamic criminal procedural system.

The activities of the investigator, inquiring officer, public prosecutor are aimed at finding out the committed criminal offense using the procedure for proving legally significant circumstances in criminal proceedings. At the pre-trial stage, the conducting investigative (detective) actions are the main methods of collecting evidence, because the protocols of investigative (detective) actions are the most common sources of evidence in criminal proceedings.

During the investigation of criminal offenses, the main task of the investigator, inquiring officer and public prosecutor is the necessity of efficient use of a formulated in criminology comprehensive system of the principles of investigative (detective) actions in their activities, because through their analysis and consistent implementation, it is supposed to be possible: firstly, to quickly reveal the meaning of investigative (detective) action and to provide an effective investigation of criminal offenses; secondly, to chart and apply an integrative methodology of investigative (detective) action that aims at optimization.

The optimization of investigative (detective) action ultimately contributes to providing maximum efficiency for activity of the investigator, inquiring officer and public prosecutor, according to all methods of investigation.

The system of principles of investigative (detective) actions is also covered in the article which represents a complicated hierarchical rules system for their implementation and defined basic requirements (criteria of optimization).

The classification of investigative (detective) actions is outlined for a complete thorough research by the following basis: a) regulatory feature; b) type of normative regulation.

It is also determined that according to the content of the criminal procedural principles of investigative (detective) actions that are enshrined in the Criminal Procedure Code of Ukraine and which are derived from the content through the interpretation of the norms of the criminal procedural law, are divided into a number of starting points of activity: providing harmonic combination of public and private interests during the performing investigative (detective) actions; legality of investigative (detective) actions; timeliness (urgency) investigative (detective) actions; the cooperation of investigator with operative departments, specialists, experts; proceedings investigative (detective) actions mainly after entering information in the URPI; use of technical means and ways of detecting, fixing and removing of traces of a criminal offense and physical evidence; recording of investigative (detective) actions; inadmissibility of divulging information that was obtained during the pre-trial investigation, except as provided by law.

Key words: the criminal offence, pre-trial investigation, evidence, proving, admissibility, principles, investigative (detective) actions.

Постановка проблеми: В теперішній час недостатньо повно досліджені питання, пов'язані з принципами слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д), які мають не тільки теоретичне, але і яскраво виражене практичне значення в аспекті доказування у кримінальному провадженні. Зміни в кримінальному процесуальному законі і слідчій діяльності, відповідно, потребують глибинного наукового аналізу, вимагають проведення певних досліджень в галузі

теорії слідчих (розшукових) дій, в яких проблема адекватного визначення компонентів поняття слідчих (розшукових) дій – одна із основних. Її всебічне вирішення можливе лише на стику наук кримінального процесуального права і криміналістики. Цій проблематиці присвячено багато наукових праць, між тим теоретичні аспекти С(Р)Д вивчені далеко не повністю і залишаються дискусійними вузлові питання теорії С(Р)Д, а саме, їх принципи.

Аналіз останніх досліджень: У юридичній літературі й до сьогодні не існує єдності в поглядах щодо визначення поняття принципу кримінального процесу. В кримінальному процесуальному законодавстві ми не зустрінемо дефініції цієї правової категорії, що спонукало багатьох правників упродовж значного часу займатися опрацюванням цієї проблеми, а саме: С. А. Альперт, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевой, А. Л. Ривлін, П. М. Давидов, Т. М. Добровольська, Т. М. Мирошніченко, І. Д. Перлов, М. М. Полянський, В. М. Савицький, В. І. Маринів, М. С. Строгович, І. В. Тирічев, Д. В. Філін, М. О. Чельцов, М. Л. Якуб, М. А. Маркуш, Ю. В. Хоматов, В. Т. Маляренко та інші науковці, які присвятили свої роботи вивченню суті та системи принципів кримінального процесу, однак, дослідженню теоретичних і практичних аспектів С(Р)Д представниками науки кримінально-правового циклу вивчені не повністю і залишаються дискусійними важливі питання теорії С(Р)Д в частині реалізації їх принципів.

Метою статті є дослідження системи принципів С(Р)Д, як складової процесу доказування, що представляє собою складну ієрархічну систему правил їх виконання, мають відповідати основним вимогам, які закріплені в нормах КПК України і виведені із його змісту шляхом тлумачення норм кримінального процесуального закону.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі здійснення судової реформи, покликаної зміцнити справедливі правові форми взаємовідносин між публічною владою і громадянами, кримінальне процесуальне право повинно забезпечити необхідні умови, щоб особа мала всі можливості ефективно захищати свої права й законні інтереси.

Відсутність законодавчого визначення принципів вимагає від вчених опрацювання критеріїв вказаного явища і тому наявність дуже широкого тлумачення багатозначного терміну «принцип» [1; 2, с. 420; 3, с. 380] дає можливість визначити його як: по-перше, основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки на яких побудовано кримінальний процес і які становлять головний фундамент діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю [4, с. 32]; по-друге, керівне положення, що полягає у визначеній закономірності, основне правило, установка для будь-якої діяльності [5, с. 56]; по-третє, це є норми загального, визначального характеру, які отримали конкретизацію і деталізацію в окремих процесуальних нормах [6, с. 15].

На наш погляд, відсутні будь-які підстави іншим чином трактувати поняття «принципи слідчої (розшукової) дії», оскільки вони є певним «інструментом» практичної діяльності, тобто його основним правилом. З одного боку це поняття означає вихідне положення теорії С(Р)Д, що формується, а з іншого боку, – основне правило діяльності слідчого, дізнавача, прокурора, що пов'язана із провадженням С(Р)Д.

З наукової точки зору і в криміналістичному розумінні принципи С(Р)Д – це наукова категорія, яка відображає у вигляді рекомендацій основне, вихідне правило діяльності відповідних суб'єктів, що пов'язана із проведенням С(Р)Д, її визначену закономірність. Відомо, що наука покликана пізнавати закономірності її предметної сфери дійсності, а принципи саме і виражають ці закономірності: кожному принципу в науці відповідає визначена нею закономірність, що вивчається. Будь-яке рішення у справі повинно бути прийняте на підставі належної реалізації принципів, які обов'язково закріплені в нормі права [7, с. 16].

Окремий принцип С(Р)Д відображає одну із найбільш суттєвих сторін діяльності слідчого, дізнавача, прокурора яка відрізняється стійкістю і повторюваністю. Іншими словами принцип С(Р)Д – це закономірність діяльності слідчого, дізнавача, прокурора при розслідуванні кримінальних правопорушень, що пов'язана із обранням, висо-

кою організацією або провадженням С(Р)Д, в тому числі вони є керівними вимогами, дотримання яких гарантує успішне вирішення завдань кримінального провадження, визначених КПК України.

Знання закономірностей криміналістичної діяльності – це необхідна передумова успішного вирішення завдань виявлення, розкриття та запобігання кримінальних правопорушень. Тому система принципів криміналістичної діяльності, в тому числі і головним чином діяльності, пов'язаної із провадженням С(Р)Д, повинна відображатись в основі професійної підготовки осіб, що їх проводять. Зазвичай, що це не виключає доцільності наукового дослідження тактичних прийомів, їх комбінацій і т.п., які спрямовані на реалізацію принципів С(Р)Д. У підсумку може бути і повинна бути сформована найбільш прийнятна система підготовки кадрів відповідної спеціалізації.

Іншим чином в соціальній дійсності, в тому числі при розслідуванні кримінальних правопорушень, закономірності, як відомо, діють у вигляді тенденції, що буде мати місце, як прояв певних випадковостей. «Елемент випадковостей» в реалізацію досліджуваних принципів вносять перш за все слідчі та інші суб'єкти провадження С(Р)Д, які не завжди враховують рекомендації криміналістики, як керівництво до дії, відносяться до них як до чогось надуманого, теоретичного, наукоподібного. Типовий приклад – практика реалізації принципу законності при провадженні С(Р)Д. В слідчій практиці, на жаль, не рідко використовуються незаконні методи отримання показань від підозрюваних та обвинувачених. Але від цієї недопустимої практики допитів законність як загальне нормативне правило розслідування не перестає бути принципом – належним, найбільш прийнятним, необхідним варіантом діяльності слідчого, дізнавача, прокурора, пов'язаної із провадженням С(Р)Д.

Друге джерело «перешкоди» в дії того чи іншого принципу С(Р)Д – поведінка учасника кримінального процесу. Навіть досвідченій особі, що проводить розслідування, не завжди вдається встановити психологічний контакт з підозрюваним, який не бажає давати показання проти себе. Однак, встановлення та підтримання такого контакту на допиті завжди потрібно прагнути та відноситись саме як до правила допиту, дотримання якого забезпечує результативність С(Р)Д.

Є зрозумілим, що існують і інші об'єктивні і суб'єктивні причини, внаслідок дії яких той чи інший принцип С(Р)Д не спрацьовує, однак, виявлення таких причин та їх усунення багато в чому сприяє оптимізації С(Р)Д.

Отже, в практичному значенні принцип С(Р)Д – це системоутворюючий «інструмент» діяльності слідчого, дізнавача, прокурора основне, вихідне правило діяльності, пов'язане із провадженням С(Р)Д, визначене шляхом тлумачення норм права, творчого використання наукових рекомендацій або виведене ним імперичним шляхом.

Системоутворююча роль принципів в діяльності слідчого, дізнавача, прокурора полягає в тому, що кожний принцип С(Р)Д, не дивлячись на спільність формулювання, представляє (репрезентує) конкретні засоби його практичної реалізації (тактичні прийоми і т.п.), що використовуються у визначеній послідовності, тобто в алгоритмі діяльності відповідного суб'єкта. Отже, це означає, що слідчий, дізнавач, прокурор побудувавши повну систему принципів С(Р)Д, створить реальні передумови для всебічної і завершальної алгоритмізації діяльності, пов'язаної із провадженням С(Р)Д.

Таким чином, окремий принцип С(Р)Д слугує своєрідним «опорним пунктом» в його алгоритмізації – визначенні системи конкретних дій, що проводяться у визначеній послідовності. Окремий принцип С(Р)Д – це категорія не стільки методологічна, скільки технологічна, оскільки пов'язана із визначенням окремих кроків слідчого при провадженні С(Р)Д щодо розслідуваної події.

Принципи С(Р)Д поверхово досліджувались вченими під видом правил, тактичних умов С(Р)Д, критеріїв допустимості методів, прийомів і засобів криміналістики і т.п. Вони вивчалися лише частково і не були піддані ґрунтовній систематизації. Фактично в науці не визначені: поняття принципу С(Р)Д, їх співвідношення з тактичними з тактичними прийомами; система принципів С(Р)Д, його наукове, практичне та дидактичне значення.

Система принципів С(Р)Д представляє собою складну ієрархічну систему правил їх виконання. Гадається, що ця система повинна відповідати наступним основним вимогам, тобто критеріям оптимізації: а) базуватися на нормах права (законах а інших нормативно-правових актах); б) носити міждисциплінарний характер, тобто відображати зв'язок криміналістики з іншими науками, в тому числі кримінально-правового циклу; в) відображати різні криміналістичні аспекти С(Р)Д – загальнотеоретичний, техніко-криміналістичний, тактичний і методичний, що дозволить сформувати інтегративну технологію С(Р)Д.

Класифікацію С(Р)Д важливо провести за наступними підставами: а) по нормативній ознаці – нормативне і ненормативне (не врегульовані нормами поведінки); б) за видом нормативного регулювання – кримінально-процесуальні і етичні (моральні).

За змістом кримінальні процесуальні принципи С(Р)Д, що закріплені в КПК України і які виведені із його змісту шляхом тлумачення норм кримінального процесуального закону, поділяються на ряд відправних положень діяльності: а) забезпечення при виконанні С(Р)Д гармонічного поєднання публічних та приватних інтересів; б) законність С(Р)Д; в) своєчасність (невідкладність) С(Р)Д; г) взаємодія слідчого із ОРД, спеціалістами, експертами; г) провадження С(Р)Д в основному після внесення відомостей до ЄРДР; д) застосування технічних засобів та способів виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення і речових доказів; е) протоколювання С(Р)Д; є) недопустимість розголошення даних, отриманих в ході досудового розслідування, за виключенням випадків, передбачених законом.

Розглянемо більш детально перші два принципи. В кримінальному судочинстві здійснюється захист як публічних інтересів (держави та суспільства), так і приватних (окремих громадян) (ст. 2 КПК України) [8]. Публічний аспект кримінального процесу пов'язаний з кримінальним переслідуванням та призначенням особі, яка вчинила кримінальне правопорушення справедливого покарання, приватно-правовий – із захистом прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень із захистом особи від незаконного і необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження прав і свобод. Значна частина визначених завдань кримінального провадження вирішується на досудових стадіях кримінального процесу в рамках проведення окремих С(Р)Д.

Публічна складова в С(Р)Д визначається його кримінально-процесуальною природою. Як відмічалось, С(Р)Д полягає у збиранні доказової інформації або у створенні умов для її отримання. Вирішення завдань кримінального судочинства передбачає здійснення кримінальної процесуальної діяльності шляхом провадження в основному С(Р)Д, судових дій по доказуванню юридично значущих обставин в кримінальному провадженні. В предметі доказування (ст. 91 КПК України) доцільно умовно виділити наступні обставини, що підлягають доказуванню:

– обставини публічно-правового характеру:

- а) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини кримінального правопорушення);
- б) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- в) вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір витрат.

Ця група обставин пов'язана, відповідно, із розкриттям кримінального правопорушення, відшкодуванням спричиненої шкоди;

– обставини приватно-правового характеру:

а) обставини, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

б) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Доказування на стадії досудового розслідування вказаних в цій групі обставин сприяє захисту прав підозрюваного і обвинуваченого;

– обставини, що характеризують особу обвинуваченого;

– обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання.

Важливо наголосити, що доказування публічно-правових і приватно-правових обставин взаємопов'язано, оскільки в ході розслідування може мати місце неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності внаслідок існування відповідних підстав, визначених законом (наприклад, недосягнення віку кримінальної відповідальності) або відшкодування спричиненої шкоди тягне захист інтересів потерпілого.

Також не варто протиставляти публічні інтереси особистісним потребам учасників кримінального процесу. Також помилково ставити на перший план особисті інтереси учасників С(Р)Д на шкоду інтересам публічним. Перший підхід розслідування кримінальних правопорушень може призвести до обвинувального ухилу в доказуванні, використанню незаконних методів отримання доказів, а другий – до виправдання осіб, причетність яких до вчинення кримінального правопорушення встановлена відповідно до вимог КПК України.

Оптимальна теоретична модель С(Р)Д повинна виходити із прийняттого балансу публічних та приватних інтересів, які є рівнозначними у сучасному варіанті предмета доказування в кримінальному провадженні.

Принцип законності лежить в основі уваги слідчого, дізнавача, прокурора незалежно від того, який аспект конкретної С(Р)Д ним досліджується – техніко-криміналістичний, тактичний чи методологічний, оскільки засоби, прийоми та методи С(Р)Д не повинні суперечити чинним нормам права. Дотримання законності представляє собою один із загальноправових принципів діяльності правоохоронних органів держави і полягає: а) у точному і послідовному дотриманні норм матеріального і процесуального права всіма учасниками кримінальної процесуальної діяльності; б) недопустимість застосування нормативних актів, що суперечать вимогам КПК України; в) визнання недопустимими доказів, отриманих в ході провадження С(Р)Д з порушенням вимог КПК України. Недопустимі докази не мають юридичної сили і не можуть бути покладені в основу обвинувачення (ст. 86 КПК); г) дотримання прав учасників С(Р)Д і реалізація їх законних інтересів (недопустимість провадження С(Р)Д в нічний час, за виключенням випадків, визначених ч. 4 ст. 223 КПК, недопустимість застосування катування, насилля, погроз та інших незаконних заходів і т. п. (ст. 11 КПК); г) провадження лише С(Р)Д, визначених нормами КПК України; д) дотримання встановленого КПК України порядку: прийняття рішень про проведення С(Р)Д та їх виконання.

Відповідно до галузей знань ненормативні принципи С(Р)Д диференціюємо на філософські, принципи наукової організації праці слідчого, логічні, психологічні і криміналістичні. Щодо властивостей будь-яких матеріальних об'єктів, явищ і процесів серед філософських принципів С(Р)Д виділяємо принципи системності, динамічності та індивідуальності С(Р)Д.

Зупинимось на криміналістичних, які доцільно поділити за додатковими обставинами:

- 1) за призначенням (цільовою спрямованістю) – технологічні і оціночні принципи.

В першу групу входять більшість принципів С(Р)Д, в тому числі їх раптовість і конспіративність, які особливо характерні при проведенні обшуку в приміщенні. Збереження «слідчої таємниці» не стільки процесуальне, скільки технологічне питання. В криміналістиці повинні бути чітко визначені засоби, за допомогою яких ця таємниця зберігається. Процесуальний спосіб збереження таємниці – це відібрання підписки від учасників С(Р)Д щодо нерозголошення даних досудового розслідування.

Оціночні принципи С(Р)Д спрямовані на аналіз ходу і результатів С(Р)Д з метою використання отриманих доказів, як допустимих. До них відносяться всі нормативні принципи С(Р)Д, принципи всебічності, повноти, об'єктивності і оптимальності С(Р)Д. Принципи цієї групи одночасно є і програмно-цільовими, тобто повинні враховуватись при організації і провадженні С(Р)Д;

2) за галузями криміналістичних знань – загальнотеоретичні (загальні принципи криміналістичної оптимізації С(Р)Д), техніко-криміналістичні, тактичні і методичні принципи.

Так, до загальнотеоретичних принципів С(Р)Д можуть бути віднесені: а) інформаційне забезпечення С(Р)Д; б) взаємодія слідчого з учасниками С(Р)Д; в) ситуаційний підхід до С(Р)Д; г) висунення і перевірка версій; д) моделювання обставин і слідів події, що розслідується, поведінка учасників С(Р)Д; е) програмування С(Р)Д; ж) використання спеціальних знань при організації і провадженні С(Р)Д, оцінці його результатів; з) комплексне застосування діалектичного методу пізнання, загальнонаукових і приватно-наукових методів пізнавальної діяльності;

3) за обсягом – загальні, особливі і одиночні принципи.

Принципам першої групи притаманні наступні ознаки: а) стосуються кожної С(Р)Д; б) реалізуються в його різних аспектах – техніко-криміналістичному, тактичному, методичному. В цю групу принципів входять оціночні принципи і загальні принципи криміналістичної оптимізації С(Р)Д. Другу групу утворюють принципи вербальних і невербальних С(Р)Д. В якості одиночних можуть бути виділені принципи окремих С(Р)Д (огляд місця події, слідчий експеримент та ін.).

Важливо наголосити на тісному зв'язку принципів С(Р)Д та їх взаємопроникненні. Наприклад, філософські, логічні і психологічні принципи можуть і повинні бути використані в підсистемі тактичних принципів С(Р)Д. Один і той же принцип може входити в різні класифікаційні поділи, які з різних сторін відображають його сутність. Наприклад, принцип законності є одночасно і нормативним, і оціночним, а також використовується при розгляді техніко-криміналістичного, тактичного і методичного аспектів С(Р)Д.

Висновки. Послідовна реалізація принципів С(Р)Д складає наукову основу досудового розслідування кримінальних правопорушень. Принципи є основними керівними началами органів досудового розслідування, що визначають його ефективність, а отже, визначаються, як керівництво до дії. В зв'язку із цим практичне значення правильного визначення і реалізації принципів діяльності важко переоцінити: без цього оптимальна організація і ефективність діяльності просто неможлива. Система принципів – це ґрунтовна основа будь-якої діяльності незалежно від її сфери, що пов'язана із процесом доказування. Тому важливою передумовою та необхідною умовою оптимізації розслідування кримінальних правопорушень є реалізація принципів С(Р)Д.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Словник міжнародно-правових термінів /Укладач О.О. Грін.-Ужгород: ПП Данило С.І., 2010. 500 с.
4. Маринів В.І. Принцип особистої недоторканності в кримінальному процесі України: дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 1999. 196 с.
5. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України : підручник 2-е вид., перероб. и доп., К. : Либідь, 1999. 286 с.
6. Альперт С.А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: Конспект лекцій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 1995. 28 с.
7. Беспалько І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : монографія. Х.: Вид-во «ФІНН», 2011. 216 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.